

Թիւրք, միացած իր պատմական իրաւունքներուն, չբաւէ իրական մտածամանութիւնը, այսինքն բարոյական մեծամասնութիւնը, իրեն ապաւովելու, — նայելով որ մէկ քանի կեդրոններու մէջ թուով ալ տիրողը հայ տարբին է։ Արդէն, բաց ի թուրքէն, այսինքն կառավարական տարրին որ եկամուտ է եւ հողին հետ ու եւ խորին կապ չունի, եւ որ ինքնին Տաճկաստանի հակակամ նահանգներուն մէջ փոքրամասնութիւն կը կապէ, երկրին միւս «քնիկ» ժողովուրդները՝ Նեփոս, Նեստորական, Ասորի, Ղպտի, Աւար, եւ նոյն իսկ խոյոյ որ մաս մը Քիւրտերէն (որոնք Արեւական ցեղին կը պատկանեն եւ Հայեր «խնամի» կը համարին, բաց ի քանի մը վաչկատուն ցեղերէ որոնք միայն պատահականօրէն Հայութի զօրադիպել կազմուել հրաւերին զոր Սուլթանը ուղղած էր բոլոր Քիւրտերուն), այս բոլոր ժողովուրդները կ'ըստ մ, մանմասական, քրիստոնեայ կամ հեթանոս, իրաւական տրամադրութիւնը չեն սիրել եւ կարծուածին չափ թշնամի չեն հայկական ինքնավարութեան մը կազմակերպմանը, որ այդ ամբողջ երկրին վերջնական հանդարտացումը եւ կանոնաւորումը պիտի թանկ աղբոյ ժողովուրդներուն բարգաւաճման ազդեցիկ պիտի ըլլայ վերջապէս, այդատարկութիւնը զոր ատենով կը ներկայացնեն ինքնակոչ պատմագէտներ, բոլորովին անհիմն է այլ եւս, քանի որ եւրոպական դիւանագիտութիւնը թրքական Հայաստանի մէջ վարչական ինքնօրինութիւն մը հաստատելու հարկաւորութիւնը եւ կարելիութիւնը ճանչցաւ, 1893ին Բարձրագոյն Դրան ներկայացնելով Թուրքիոյ հայկական, իրանագիտական համար բարենորոգմանց ծրագիր մը՝ քրիստոնեայ ընդհանուր կառավարչի եւ եւրոպական վերին հեղուրթեան էական պայմաններով։

Անաւատել, Պարսն, այն մէկ քանի խորհրդածութիւնները զոր ձեռ Հայաստանի վրայ գրած յօդուածներն ինքի ներշնչեցին, կը յուսամ որ ներողամիտ պիտի ըլլաք այն անպատրուակ անկեղծութեանը համար որով ինք պիտի թոյլ տուի զանոնք ձեզի նշանակելու, եւ կը պատկանիմ ժողովրդի մը որ չափազանց տառապած է եւ անոնք որ կը տառապին ուրիշներէ աւելի իրաւունք ունին բարձր խօսելու, Պուլիարները, Յոյները եւ ուրիշ գերի ժողովուրդները իրենց պաշտպառումը պարտական եղած են մեծ մասամբ եւրոպական ժողովուրդներու իրենց համակիր եղող հանրային կարծիքին ճշմանը։ Եւ մասման մարդիկն են որ կը կազմեն հանրային կարծիքը, ատոր համար է որ ձեզի պէս գիտունի մը խօսքը մեզի համար մեծ կարեւորութիւն ունի։ — մանաւանդ որ դուք կը վերաբերիք մարդկային ազնուագոյն ազգերէն մէկուն եւ որ կ'ուզած է փոքր Ասիոյ մէջ մեծ դեր մը խաղալ, Դիւանագիտութիւնը միշտ չափ երասական ու շատ կասկածոտ է, մասման մարդիկն են որ արդարութեան եւ մարդկայնութեան չար-

ժողովները կը ստեղծեն, եւ անոնք են որ վերջ ի վերջոյ կը յաղթանակեն։ Ձեր էջերուն մէջ դուք կը յայտնէք իրական պատկերութիւն մը, որ ուշադրութիւնէս չի կրնար վրեպել, ազգերադպ ճայ ժողովրդին համար ուրուն անոնք մարտիրոսացումը մօտէն տեսնիք էք։ Մի կարծե՛ք թէ ձեզի կը խօսիմ յանուն յուսանաւոր եւ գիտութիւն հայցող ժողովրդի մը, չեմ սիրել հայցել, Հայցող պատմութեան մէջ իրենց անկախութիւնը չըտանգեալ վերատեսցած են՝ հակադաս ճիշդերով։ Անոնք ժողովուրդ մըն են որ իր կենսականութեանը գիտակցութիւն եւ իր պապագային վրայ հաւատք ունի, եւ որ կը շնորհալ իր իրաւունքները վերատին ձեռք ձգել, այդ նպատակին հասնելու համար կը դիմէ մասով ու քաղաքակիրթ եւրոպային, որովհետեւ իր ցեղովն, աւանդութիւններովն ու ձգտումներովը ինքզինքը եւրոպային մէկ մասը կը զգայ, կը մտածէ թէ եւրոպային ինքն իր նկատմամբ պարտականութիւն մը կատարած կ'ըլլայ իրեն օգնելով որ իր իրաւունքներուն վերատին տրեւայ, ու չի կրնար ընդունիլ թէ եւրոպայն վերջնականապէս նշանակաւորումը տուած ըլլայ իր մարտիրոսացումը շահագործելով չորհրդամեծ ընդունելու, — որոնց արդէն իրականացումն անկարելի է որքան ասան որ երկրիքը արմատապէս չըուժուի իր խորունկ ու թունաւորումը վերջեւ ընէ։ Ան համոզուած է թէ իր գաւառի յաղթանակը միանգամայն Քաղաքակրթութեան յաղթանակ մըն է։

Ձեռն է կը խոյրեն ուրեմն, Պարսն, յանուն «զգաբազու աւաղին հայ ազգին» (ինչպէս կ'ըսէր Լորտ Պալըն), ոչ թէ վեհանձն կամ գլխավոր, այլ արգար։

Բարեկ

ՄՐԵԱԿ 20ԳՆԵԱՆ



ՊԱՏԿԱՍՄԱՌԻ ՄԸ ՅՈՒՆԵՏԵՏԵՐԷ

—a—

Եւր. (*)

— Պիւլովի տեսակցութեան մէջ նարպէյ օխրապաւին խօսքը ըրեր է զոր արգելիցինք արտասանելի ուրիշ անգամ։

— Նարպէյ եւ Ջերալդ զացին քարթ ձգելու բոլոր կողմերէն, իսկ Պիւլովի օխրապաւին եւ Անարապիին նամակ հրաւերեալ։

Մածկադիր հեռագրին մէջ նոր փոփոխութիւններ մտցուցինք որ ապահով ըլլանք, վանդիկ հեռագիրները դիտմամբ սխալ գալ սկսեցան որ շուտօրէն։

7/19 Յուն — Պիւլովի հեռագրի արեւելք ընդարձակ եւ հրաւերագրական։

(*) Տես «Անաւատել» Բ. տարի, թիւ 1—2.

— Հեռագիր մենէ՛ դեպքանաց ի Պոլիս հեռագրին վրայ թէ՛ վալի մը տուե՛ք եւ ասոնք ասկէ հեռացուցէ՛ք :

— Փութը դեպքանատան մէջ ըսեր են թէ նարպէյ ռուսական մարզ, իրիմեան թութը ի մարդ ու Փափաքան եկած է զանոնք միացնել :

— Որիմեան կը կարծէ եղբի թէ մեր վիճակագիրը ամբողջ Սալնամէէն առած ենք . արքէն քիչ հաւատք ունի, հիմա ա՛յ ըլլորովին իրեանուստ դարձեր է : Դանջաղ է . վեհերոտ է, միանգամայն յուսահատ . մեծ դժուարութիւն կը կրեմ իրեն գործել տալու, եւ ի՞նչ սպասելիք ընթացք մը չընունի իրեն հանդէպ անկարելի է քան մը ընել տալ . թէեւ ընդունաւոր կ'անուանէ վեհական եւ կտրուկ դիտեցանք վրայ :

Ինչո՞ք Չեքազ աշտան տաղնայեր է որ ուրախութեան մէջ է այժմ եւ . հանգիստ . ազատեցա՛յ, կ'ըսէ, ստամալուք է եւ պատասխանուած թենէ :

— 8/20 Յուն . — Պոլսէն կը հեռագրեն որ թութը դեպքանաց ալ եւս չերթանք եւ անուղղակի կերպիւ անանկնին ձգենք թէ պտուրիարք պիտի գայ :

— Պիքոնսֆրիտէն Օսթինի անուն անձր եկաւ . կը ցաւի որ շատ զբաղած ըլլալուն համար չկրնար հայ պատմաագրները ընդունիլ : Կ'ուզէ որ գրող հաղորդուին իրեն խզիրենքնի :

— Ասոր վերջապէս «խորթայ» ին որոշումը տուինք միաձայնութեամբ : Փոքր սահմանը ընդունցինք եւ աւելի համառօտեցինք . Տրքապիղոն եւ Կիւմիշլիսէն դուրս ձգցինք ու միայն Իրիլայի ծովեզրը առինք . միւս թրդ-թիւր անոր համեմատ սրբազնցինք ու յետոյ լիազօրաց գիր մը պատասխանեցինք :

— 9/21 Յուն . — Պոլսէն հեռագիր, որ կը պատմէր ժողով Նուսարի անունն աղագամ :

— Հրաւեր եկաւ վազը ժամը 12 1/2-ին կայաբորդուն հեռակայանալու :

— Փարթիք դեպքանեռէն եւ լիազօրենքնի ի պատասխանի մը քարթիրուին :

— Պուշի խորհուրդը մեր որոշմանց համաձայն եկաւ :

— Նուսարի աստի հեռագրին վրայ բարկացաւ Հայրիկ եւ յայտարարեց ինձ թէ «պատրիարք եւ զու պատասխանատու էք, այսուհետեւ ես չեմ պատասխանատու, ինչպէս կ'ուզէք, այնպէս ըրէք» : Չեքազ ներկայ էր :

— 10/22 Յուն . — Ներկայացան կայսրուզայն որ մեծ պատուով ընդունինք է զիրենք ինչիֆթորմով եւ պատուանշաններով :

— 12/24 Յուն . — Սալզվաբի գիւրը անստորադիր մնաց նարպէյի ընթացակարգեան պատճառաւ . քիչ մնաց որ ես ստորագրէի . եւ երբ ուշ տանն հասած միջոցին ըսի իրեն, այն տանն պատասխանեց Վթող ստորագրէի, ի՞նչ տուի : Կատմանակ պէտք ըլլալ իմ անգոստորագրէի : »

Եթէ մեր պատգամաւորները ստորագրելու

իրաւունքը անգամ ուրիշին փոխանցեն, ա՛յ ի՛նչ յուսալու է իրենցմէ :

Չեքազ զնարպէյ կ'անուանէ «քացակալ ներկայացուցիչ» : Պիրիմեան «թող մնալ այսօր», վանագի իրիմեան գործի մը լմննալէն աւելի, կ'ուզէ որ մնալ յետաձգուի, մտածել պէտք է եղբի եւ անապարիւռ չէ : «Եթէ դու չըլլաւ, կ'ըսէ Չեքազ, գործ մ'ալ տեսնուելիք չունի, մէկն օրն ի բուն քացակալ, միւսը յետաձգող, եւ ազգն ալ թող անդին սպանէ որ իր գործը պիտի տեսնուի եւ յառաջ քալէ : Ասոր վրայ պայման դրինք որ ոչ ոք ասանց գործ մ'ունենալու դուրս ելնէ ժամը կէն առաջ :

Ասկից զատ նարպէյ երբ պատահի որ դուրս չելնէ, այնքան երկար նստակալութիւններով կը դրալի որ ես ու իրիմեան սկսանք կասկածներ ունենալ . դիտողութիւն ըրի թէ ինքը ազգին գործին համար եկած է եւ ոչ թէ անձնակցանին ու ձգէ քիչ մը սա թղթկցուած թիւններուն օձիքը պատասխանեց թէ ինքն ալ ազգին գործերով կը զբաղի եւ բարեկամ ներու կը գրէ որոնք անհամբար իրոքն լուրի կը սպասեն եղբի :

Դիտել տուի իրեն թէ բարեկամները կրնան սպասել, բայց գործը ո՛չ . — Չեքազ տակը ըլլալուն իւր գրեքը եւ սկսած էի գրել իւր Տիրիսովը եւ չստ մը դժուարութիւններու կը մատնուէինք, ուստի անապարիկցի որ ինքը (նարպէյ) օգնէ մեզ գոր մերժեց :

— Նարպէյ իւր անձին համար չուայարար ծախսելուն եւ ուսովիքի մասին խնայողութեամբ չերթալուն իրիմեան գահապետեցաւ . ինչպէս իրմէ որ այդ կարգի խնդիրները չարուցանէ եւ սա գործը վերջացնենք առանց կուռի եւ աղմուկի : Իրաւէ թէ նարպէյ չափազանց կը ծխաւ իւր անձին պլանիքին համար՝ սակայն իրիմեան ալ այնքան անհոգ է այս մասին որ մէկուն չափազանց զարդը միւսին պարզապիտու թիւրքը կը չափաւորէ եւ պատգամաւորի մը համար վախելու ըլլալը հարկաւոր է, թէեւ ո՛չ չափազանցութեան տանիլ մինչեւ կոնացի ըլլալու աստիճան : Սակայն իրիմեանի միտքը ուրիշ է, կ'ուզէ որ նարպէյ ամբողջ երթալ կամ հանուի : Չեքազ ալ կ'ըսէ թէ նարպէյ իրիմեան թիւրքը ինչ որ ալ ըլլալ, անհրաժեշտ է . ի հա կին ի՞նչ իրիմեան դանդաղ կ'աւ տատամար : Եւ կը վարենք . ես ալ համամիտ եմ իրեն, երկուքն ալ իրարու համար եւ իրարու դէմ պէտք են, միայն վարենք համար հարկ է ու, եւ չըջանալ ինչպէս թիւրքը գործենք :

— Որիմեան այսօր առանձին ճաշի հաւաքուեցաւ Մ^{ոսէ}էն . Չեքազ կը կասկածի ու ուսարի համար ըլլալ եւ զանի բերել տալ փորձեն :

— 13/25 Յուն . — Նարպէյ որ լիազօրենքնի զրկուելիք գրեքը պիտի օրինակէր, սրբանցանքի է իրիմեանի եւ ուղբ է անոր հետ միասնալով որոշումը փոխել տալ . անոր վրայ իրիմեան ըսաւ ինձ որ գրի խնդիրը թիւ-

թեւոյննք՝ պատասխանեցի թէ զբէ փախչելու համար անվախել բան ընելու չէ՝ առաւօտն Երնիւն երեկոյ կը նստի նամակ կը գրէ իւր անձնական գործերուն համար եւ պաշտօնական գործն կը փախչի։ Քոնկրէթին առաջ ազգային խնդիր ներկայացնելու՝ եկաւ թէ իր Լուսինեանական ժառանգին խնդիրը հաստատել առաւ ։

Կարծես թէ հոս բան մը չընելու համար եւ կեր ենք եւ գործէ աւելի խօսք զարեցնելու եւ լեր ենք . կամ ամենուն ալ չըջարեական խրկելու է եւ կամ ոչ մէկուն . եթէ խրկել հարկ է, այն ատեն պէտք է որ ամենուն ալ միօրինակ երթայ, չէ՞ թէ առջիններուն ընդարձակ եւ երկրորդականաց համատու կամ ընաւ, քանի որ ամենքն այժայն պիտի ունենան զոնկրէթին մէջ, կը զարմանաւ թէ այսօր քան ընդհանրութիւն կը յարուցուի ամենապարզ եւ որոշ բանի մը համար եւ գործերնիս այսքան կ'ուշանայ։

— 14/26 Յուն . — Նարպէյ եւ Պ***եան սկսան չըջարեականները գրել։ Ձերազ Վատինկթոնն լուր բերաւ թէ հաւանք է մեր բոլոր թղթերուն եւ ամենուն ալ շուտ խրկել պատուիրէ։ Ասոր վրայ ամենքն ալ լռեցին . տեսնուիւ է իրիմեանի վիճակը, ինք սկսաւ կարգադրութիւններու ելնել, այն մարդը որ «Եւսթոր թող մնայ» կ'ըսէր ամէն ատեն։ Որոշ չուցաւ անմիջապէս խրկել մոծեղունը, եւ Նարպէյ որ «թողէք նամակս գրեմ» կը հեծեծէր միշտ, առաւօտէն մինչեւ երեկոյ աշխատեցաւ գտնէ մոծեղունը եւ հասցնելու համար։

— Ձերազ տարաւ Պիլքմարքի, Անտրասիի, Պիլքմարքի խեղճ Բորթիին նամակաց ծրարները . Պիլքմարքիին մէջ պատրիարքին գիրն ալ կար։

— Գիշերը Աւստրիոյ դեսպանատան երեկոյ թին գացին Երեկոյ թին մէջ, Մ., Լոնչոնէ իշխանին ջով Նուպարի հոս գալը կարեւոր դատեւր։ Ձերազ հարցուց ինձ թէ ինչ պիտի ընենք եթէ գայ, (անոր ալ դիրին համարն կը գտնենք) բութ եւ որոշեցինք զբէ Գոլիս։

Որիմեան աւելի համարում ունի Նուպարի վրայ քան Պոլսեցիներուն . հետեւաբար երբ ես կը ծաղրեմ, Ձերազ կը թաղման է եւ Մ. կը հաւանք, ինք (իրիմեան) առաքելութիւններու կ'ելնէ, մինչ երբ Վատինկթոնի վկայութիւնը կը համար, այն ատեն կը լռէ, ինչպէս որ պատանեցաւ չըջարեականներու խնդրոյն մէջ։

— Մ. խորհուրդ առաւ որ Պիլքմարքի խեղճ առանձինն նամակ մը գրուի որուն մէջ ոչ-պատարը մը ըլլային, ցարդ Ռուսիոյ նկատմամբ ընդդիմանային յիշատակուի եւ ի վերջոյ սպառնալիքի ձեւ բան մ'ընել . հաւանեցայ եւ սկսանք պատրաստել։

— Օ. եկաւ կրկին . քանի մ'անգամ է որ կուգայ եւ մօտէն ու հեռուէն հրահանգներ կուտայ, այն վայրեղ մը բառականաբար կը յորդորէ եւ աւելին պահանջելու համար հարկ եւ դած պաշտպանը չունենային կը յայտնէ։

— 15/27 Յուն . — Նուպարի մեմուարեկաւ։

— Ձերազ պատմեց ինձ որ երէկ իրիմեանի երեկոյ թին մէջ Ֆէրիտուն կը հարցնէ իրիմեանի «Դո՛ւք էիք որ Բեթերսպուրկ գացեր էիք թէ նա (Նարպէյ) պատարեկեղ որ հետուն է եղեր» . իրիմեանի կը պատահանէ անպարի ձեռով որ որ ըսել ուզեր է թէ ինք անանկ տեղեր չերթար, նա կ'երթայ, եւ թէ ինք հակառակ է։ Ձերազի վրայ լաւ տպաւորութիւն չէ ըրել այս, եւ իրաւամբ ալ, վատնի գերար նշաւակելու ժամանակը չէ, ընդհակառակը գերար բռնելու եւ բարձրացնելու։

— Հրաւէր եկաւ Անգլիոյ դեսպանատունէն երեկոյ թին համար։

— Հրաւէր եկաւ զահաժառանգէն ճաշ վաղը ժամը 5ին Ի Բոցտում։

— Գարաթորթի իրիմեանի բտեր է թէ հայ վայել չըլլայ, ինքն ալ հաստատեցր է եւ իր կարեւոր բան կ'ուզէ հեռագրել Գոլիս որ հայ վայրով բաւականապէս համոզուին . վատնի Նուպարի խորհուրդն է եւ Նուպար ինքը վայր ըլլայ տէ՛ր ի՛նչ կ'ըլլայ ըլլայ հայ ազգը . այս մասին գրեցինք Ի Գոլիս որ արթուն կ'ենան եւ եթէ դուք այդ կարգի որոշում մ'ընէ դեմ էլին այս անձին որ կ'երեւի թէ Բարիկ թուրք դեսպանին եւ թերեւս այլոց հետ ալ խորհրդակցութիւն ունի Հայոց խնդիրը թլեթեցնելու եւ պատենութիւնը կործանելու առաւու համար։

— Այսօր յանձնեցինք «Թայմզ»ի թղթակցին մեր թերթերը վաղը «Թան»ին, «Տէպա»ին եւ միւսներուն պիտի տանք։

— Տարինք նսեւ Ձերազի հետ երկրորդ լիազօրաց թղթերը, վաղն ալ երրորդներուն։

— «Թան»ի թղթակցին իմանալով որ Նուպար իր մէմուարէն խրկել է Վատինկթոնի, իրեւ բացատրել Հայոց խնդրոյն (անյուշտ մտքերը նախապարարելու համար), բտ որ թիւ գործնեղ իրեն եւ հասկցանք թէ ուշ մնաց իւր մէմուարը եւ մնք մեր թղթերը արդէն տուած ենք։ Որիմեան ըսաւ որ «Պիլքմարքիին եւ Վատինկթոնի ուղեցին մեր թղթերը եւ մնք ալ տուէնք» գրեւք նամակով եւ ուղեց նախ տեսնել Մ. ր։

— Հայրի կ'ըսի, սպասել չըլլայ, հետադրով իմացնել որ հասկնալ թէ մնք իրեն չնք հետեւի. երկու կերպ աշխատութիւն չըլլար . վնաս կ'ըլլայ մեզ, մանաւանդ որ Պոլիս ըսաւ մեզ «անտիւն անգամ մուցէք»։

— «Ես Պոլիս մոլիս չգրեմ», եւ Պոլսոյ հրահանգներուն հետեւիլ պարտաւոր չեմ, պարազանեալուն պիտի հետեւիմ, եւ այն մարդը չեմ կրնար կոտրել, պիտի շահիմ գայն, » ըսաւ։

— «Հայրի կ', ծանր եւ վայրկեանները, չենք կրնար երկու ձամբայ բռնել այսօրուան գործը վաղուան չենք կրնար ձգել, պէտք է զարնեւ հետադիր, ստիպողական են»։

— «Ես մի թէ ընաւ կարծիք չունեմ», եւ քեզի՞ միայն պիտի հետեւիմ, քու խօսքդ պիտի ըլլայ միշտ, ուրեմն եւ հոս գործ չունիմ»։

— «Ի՞նչ կ'ըսե՞ք, Հայրիկ, ո՞ր պարագային մէջ քու խօսքերդ չեմ հետեւեր, բայց այս մասին չեմ կրնար հանդուրժել. Պոլին զմեզ խրկեր է. Պոլսոյ պիտի հետեւինք»:

— «Ես այդպիսի սեղապիք չեմ ստորագրեր», բայց եւ ոտքի ելաւ մեկնելու:

— «Ես կ'ը ստորագրեմ», ըսի եւ Չերազի պատրաստել տուի հեռագիրը զոր ինքը ստորագրեց եւ չիտոյ նամակ մը խմբագրելով Չերազ թարգմանեց եւ այն ալ ստորագրելով մեր թղթերովը միասին զրկեցինք Նուպարին:

— Երկուրէն Նարպէյին պատմեցի, իսկ ալ հեռագիրը մ'առեր է Լոնդոնայի Թակոբեանէն որ յուրիս ինն ժողովը մը կայեցողիք է Լոնդոն, անդ ներկայ գտնուի:

Պէտք եկած պատասխանը տուի թէ ինք պէտք է մնայ իւր պաշտօնին գլուխը:

— Նարպէյ կ'ըսէ որ Ռիբման գայ չգայ ինքը պէտք է իւր պաշտօնը կատարէ եւ լիազօրեալուն պտրտի:

— «Առանց Ռիբմանի տեղ մը չես կրնար երթալ, ըսի, եւ արդէն ինչո՞ւ չպիտի գայ, պատասխանատուութիւնը ծանր ըլլալուն կուգայ. եթէ ան չիգայ ու միայն գուն հրթառ եւ եթէ անյաջողութիւն մը պատահի, բոլոր պատասխանատուութիւնը վրայդ կ'ը ծանրանայ եւ ասոր համար զոռոյ պէտք է ըլլալ»:

— «Լաւ, բայց, եթէ վաղը Ռիբման չգայ ծաշին կամ սուտբէին, ես Չերազը կ'առնեմ կ'երթամ»:

— «Այո, տեղերը կրնա՞ք երթալ Չերազի հետ պատասխանեցի, սակայն պաշտօնական այցելութիւններուն կամ մերկութիւնդ մէկ պէտք էք եւ կամ ոչ մէկերէնդ»:

Նարպէյալ կը ջանայ որ պատգամաւորութիւնը առանձին իրեն սեփականէ եւ Ռիբմանը մէկ կողմ նետէ. առաջին օրէն այս մասին շատ աշխատեցաւ, սակայն առաջըր առինք. կը գտնագտոր նաեւ Չերազէն որ զՌիբման միջոց «նախկին պարտիքը» ըսելով կը յիշէ տեսակցութիւններուն մէջ եւ զինքը շատ կը պըղտակցէ՝ «Աստուած իմ, ինչի՞ր մտածել կուտայ մարդուն» հայ պատգամաւորին, Հայտութեան այս անգի վայրկեանին մէջ:

Իսկ Ռիբման գաղափար եւ յայտնի (ինձ ըսելով) կը ջանայ Նարպէյի հետացնել սակից. «Կ'եստապարէ, կ'ըսէ, մեր խորհուրդները Ռուսաց իմացնէ. զրկե՞ք ղինք Բարեղ կամ Լոնդոն»:

— «Ի՞նչ կ'ըսես, Հայրիկ, Պոլսոյ ի՞նչ ընենք» Հարկ է այս երկուքը միացնել մէկ կողմէն, էնթրիկներուն դէմ որ առնել, եւ միւս կողմէն գործը հողալու է աշխատողը. Եւ Չերազ ու ես կ'աշխատենք. իրենք ի՞նչ ըրած ունին, բաց ի արգելք կամ գտնաւորութիւն հանելէ:

ՍՏԵՓԱՆ ՓԱՓԱՋԵԱՆ

(Շարունակելի)

ԲԱՅԱՏՐՈՒԹԻՒՆ ՍԸ

— 0 0 —

«Իրօշական Իրութիւնը» յօդուածն նախատինքններու, հայոցանքներու եւ զրպարտութիւններու նոր տարաքի մը բերաւ (Անասիոս)ին վրայ. եւ ընական էր որ այդպէս ըլլար: Զպիտի զքաղիմ ստորեցմով. չպիտի զբաղիմ մասնաւոր այլ եւս «Շարժում»ով. այդ ողորմելի թիւթին մէջ երեւցած բարբառնքներուն ուշ զարձնելու պէտք զգացի, լոկ անոր համար որ կը կարծէի թէ այդ թիւթը Իրօշական կուտակցութեան անպաշտօն օժանդէն էր. արդ անիւ կուտակցութիւնը ներքնապէս ճանչցող անձեր ինծի կը հաւատան թէ բաւական աստիճէ ի վեր «Շարժում»ը զարգած է Իրօշական կուտակցութեան հետ ու եւ է կապ ու նշանալէ. ուրիշն այլ եւս բացարձակապէս անօգուտ եւ անխմատ կը գտնուի ու եւ կարեւորութիւն ընծայել լիւր ստութիւնը, գիտակից զրպարտութիւնը, ապու՞ վարչապաշտութիւնը իրեն ուղիւիք զարձուցած անհատական աննշան հրատարակութեան մը:

Միայն վերջին լացատրութիւն մը կ'ուզեմ տալ, յօդուածն մը ասիթով զոր «Շարժում»ին մէջ այս օրերս հրատարակելի է պարոն մը, որ շատ իրաւացի կերպով ինքզինքը կ'անուանէ «Իմ անարժան աշակերտ»: Այդ յօդուածին մէջ ինծի կը վերագրուին կարծիքներ զոր չեմ յայտնած, ու կ'երեւան զրպարտութիւններ, զորս կ'ուզեմ քաջաբայել, վերջին անգամ մըն ալ յոյց տալու համար. — եթէ այլեւս պէտք էր, — այդ թիւթին «մարդ մտաւոր» սիստեմին տղայական անբարոյականութիւնը:

Յօդուածագիրը կ'ըսէ որ ղէնք փոխարդող խումբի մը վերջերս ունեցած մէկ ընդհարումը «իւր արշաւանք մը ժողովորդին ներկայացուցած եմ»: Ա՜յնք ոք գիտէ թէ ինձի՞նք ոտաջ, բոլոր եւրոպական լրագրիւնը այդ իրաւութիւնը ներկայացուցած էին իբրեւ «գիրնուած մարդոց անցք որ սահմանադրութիւն», այսինքն «իւր արշաւանք մը»: Եւ նոյն իսկ «Շարժում», «Նորից սկսուած է» սիստեմով խմբագրականի մը մէջ, այդ անցքը կը ներկայացնէր իբրեւ արշաւանք մը: Իբրեւ «կոտորէ վերակառման» ու եւ է Հայտ համար, բնական էր այդ անցքը խմբագրի արշաւանքին վերանորոգում որ համարել. եւ «արշաւանք» բառը գործածելի, որովհետեւ համոզուած էի որ արշաւանք մըն էր. եւ Պէլք, որ սօսելն տեսած է իրողութիւնը, զարձեւալ «արշաւանք» բառը կը գործածէ իր յօդուածին մէջ: Իրօք ալ, այդ անցքը, թէպէտ զէնք փոխարդել միայն իրեն նպատակ ունեցած ըլլայ, «արշաւանքի» հանդիսանալ ունի, եւ արշաւանքի մը հետեւանքներն ունեցած է ժողովուրդը ինքնապաշտպանութեան պատրաստել. ասի ամենէն զովիքի, ամենէն հասկանալի ու անհրաժեշտ գործնէ զոր յեղափոխա-